

VESTIGII ALE TRADIȚIILOR MILITARE ROMÂNEȘTI ÎN MUZEUL DE ISTORIE CLUJ

Muzeul contemporan de istorie este o instituție științific-culturală cu care vin zilnic în contact masele de oameni ai muncii — vizitatorii —, asupra cărora are o influență directă și nu de mică importanță, constituind un factor care, în contextul general al actualității, are rolul său bine precizat în procesul de creștere a conștiinței socialiste a maselor.

Pentru a-și îndeplini rolul de educator colectiv, muzeul prezintă publicului într-o ambianță științifică-atractivă dovezile materiale concrete de care dispune — exponatele — așa fel încât acționînd direct asupra conștiinței vizitatorilor, să-i mobilizeze la sporirea activității patriotice depuse în opera de desăvîrșire a construcției socialismului.

Cu alte cuvinte, pentru a-și îndeplini rolul ce îi revine, muzeul contemporan de istorie trebuie să facă apel la toate resursele ce-i stau la îndemînă: științificul, esteticul, psihologicul, patriotismul etc., prezentîndu-se ca o școală accesibilă tuturor nivelelor, o școală bazată însă pe concret și care apelează în cel mai înalt grad tocmai la cel mai uzitat simț uman: vederea.

Din acest context larg de probleme care formează obiectul muzeografiei contemporane, facem apel în prezentul material la sfera mare și complexă a problemei educației patriotice și din ea încercăm să privim într-o optică mai largă o trăsătură mai puțin sau aproape de loc discutată și anume: trecutul militar al poporului nostru.

Acesta, deși se înscrie în sfera educației patriotice și este indisolubil legat de luptele pentru libertate și independență națională și pentru dreptate socială ale poporului român, are unele particularități care merită a fi cercetate și subliniate, are coloratura sa specifică ce ridică cu multe note peisajul minunat al tradițiilor poporului nostru.

Cunoașterea de generațiile de azi a trecutului multimilenar al patriei, presărat la tot pasul cu evenimente eroice care s-au înscris cu litere de aur în marea carte a istoriei poporului nostru, ca niște clipe nemuritoare ale luptei sale pentru libertate, independență și dreptate socială, este un lucru mareț.

Citind cunoscutele versuri ale lui Mihai Eminescu: „Cînd privesc zilele de-aur a scripturilor române, / Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine”¹, simți acele vremi. Îți amintești de victoria din 10 octombrie 1394 de la Rovine (loc situat pe drumul dintre Turnu și Curtea-de-Argeș)², așa de minunat „pictată” de marele Eminescu, ori vezi aidoma cețoasa dimineată de 10 ianuarie 1475 cînd la sud de Vaslui, pe o vreme de dezgheț neobișnuit, în zona mlăștinoasă de la confluența pîrului Racova cu riul Birlad³, Ștefan cel Mare obținea strălucita victorie antiotomană care îl făcu pe polonezul Dlugosz să-l socotească „cel dintîi dintre principii lumii, care a repurtat în zilele noastre o victorie atît de strălucită împotriva turcilor”⁴, ori îl vezi în fața ochilor pe Mihai — viteaz, iscusit, neînfri-

¹ Mihail Eminescu, *Epigonii*, vol. *Poezii*, București, 1961, p. 13.

² Șt. Pascu, I. Ionașcu, C. Cibodaru, G. Georgescu-Buzău, *Istoria medie a României (sec. 'X-XVI)*, București, 1966, p. 168.

³ *Ibidem*, p. 230.

⁴ *IstRom*, II, București, 1962, p. 515.

cat — ducîndu-și mica dar cutezătoarea oaste la victorie la Călugăreni în acea vestită zi de 13/23 august 1595⁵, iar gîndurile, parcurgînd mai departe filmul minunat al zbuciumatului trecut al patriei, se opresc în ziua fierbinte, tot de 23 august dar a anului 1944, cînd insurecția armată victorioasă, pregătită și înfăptuită de masele populare conduse de eroicul partid al comuniștilor, marca în istoria patriei o etapă nouă — începutul revoluției populare — care ne-a dus la România Socialistă de azi, nu poți să nu te simți înaripat, să nu fii mîndru de marele trecut al patriei, de minunatul prezent, să nu fii un pion activ al marii construcții conduse de partid.

Dar toate aceste file din cartea minunată a istoriei patriei s-au scris prin lupta și jertfa poporului nostru. Toate aceste pagini de luptă alcătuiesc minunatul obelisc al tradițiilor militare românești. Pe el sînt încrustate numele marilor locuri, unde poporul român a luptat și s-a jertfit pentru libertate și dreptate, iar chenarul îl formează frunzele de stejar ale codrilor patriei ce s-au înfrățit cu poporul în lupta sa pentru libertate și dreptate; monument marelui al tradițiilor militare ale poporului nostru, cheazășie a prezentului și orizontul viitorului.

Iată de ce considerăm necesar să pătrundem pe cît posibil în specificul tradițiilor militare românești, să continuăm și pe acest făgaș tradițiile cercetării, pentru a oferi — pe cît posibil — elemente noi de considerare a trecutului, pe care muzeul contemporan le poate folosi cu succes în marea sa operă educativă.

În această optică minunată — căci ce poate fi mai minunat decît să-ți iubești patria, să-ți prețuiești strămoșii, să le cultivi amintirea printr-o activitate constructivă cît mai eficientă — Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj cultivă prin unele din exponatele sale tradițiile militare ale poporului nostru. Sînt multe acestea, noi nu vom prezenta decît pe cele caracteristice dintr-o perioadă sau alta a istoriei patriei și, bineînțeles, numai pînă la exclusiv revoluția de la 1848, deci atît cît este organizat în prezent muzeul clujean.

Rățiuni economice și politico-militare determinară războaiele daco-romane (din 101—102 și 105—106 e.n.), care au dus în final la cucerirea statului dac al lui Decebal de către Roma.

Însă istoria dacilor nu se termină aici. Mai mult, în viața acestui popor s-a deschis atunci un drum nou — drumul romanizării sale⁶, temelie pe care se va forma, în veacurile următoare ale primului mileniu al e.n., un popor nou — poporul român.

În marea înclăștare dintre armatele Romei cuceritoare și dacii care luptau pentru a-și apăra libertatea și vetrele lor strămoșești, a reieșit pregnant în evidență forța eroică de rezistență a dacilor, izvorită tocmai din faptul că își apărau patria, ducînd un război drept, eliberator, forță care le-a dat posibilitatea de a rezista cu eroism, aproape trei ani, celei mai formidabile armate pe care a cunoscut-o lumea antică — armata romană — condusă de unul dintre cei mai mari generali pe care i-a avut Roma: împăratul Traian⁷. Cunoscuta și frumoasa lucrare „Dacii” aparținînd tinărului și talentatului cercetător clujean Hadrian Daicoviciu (cărui îi aduc și pe această cale călduroase mulțumiri pentru materialul pus la dispoziție) lămurește problematica complexă legată de viața și lupta pentru libertate a marilor noștri înaintași. Menționînd lucrarea de mai sus, trebuie să arăt că ea lămurește și tema tradițiilor militare dacice, pe lîngă cele romane, așa cum ele apar în muzeul nostru, unde sala daco-romană, fruct al strădaniilor arheologice de aproape o jumătate de veac, depuse de colectivul de arheologi și istorici clujeni sub conducerea acad. Constantin Daicoviciu pentru a da patriei oglinda fidelă a vieții strămoșilor noștri, în special în zona Munților Orăștiei și a Transilvaniei, în general este o mare și grandioasă frescă a celor care au pus pe fronțișciul zbuciumatei noastre istorii temelii de granit ale poporului român (fig. 1).

Nu pot să trec însă cu vederea cîteva probleme de ordin militar care se desprind din aceste războaie, deoarece ele vor forma obiecte de tradiție pentru veacurile următoare și se vor transmite marilor conducători militari ai poporului român nu

⁵ Șt. Pascu, I. Ionașcu, C. Cihodaru, G. Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 343.

⁶ H. Daicoviciu, *Dacii*, București, 1965, p. 237.

⁷ *Ibidem*, p. 211.

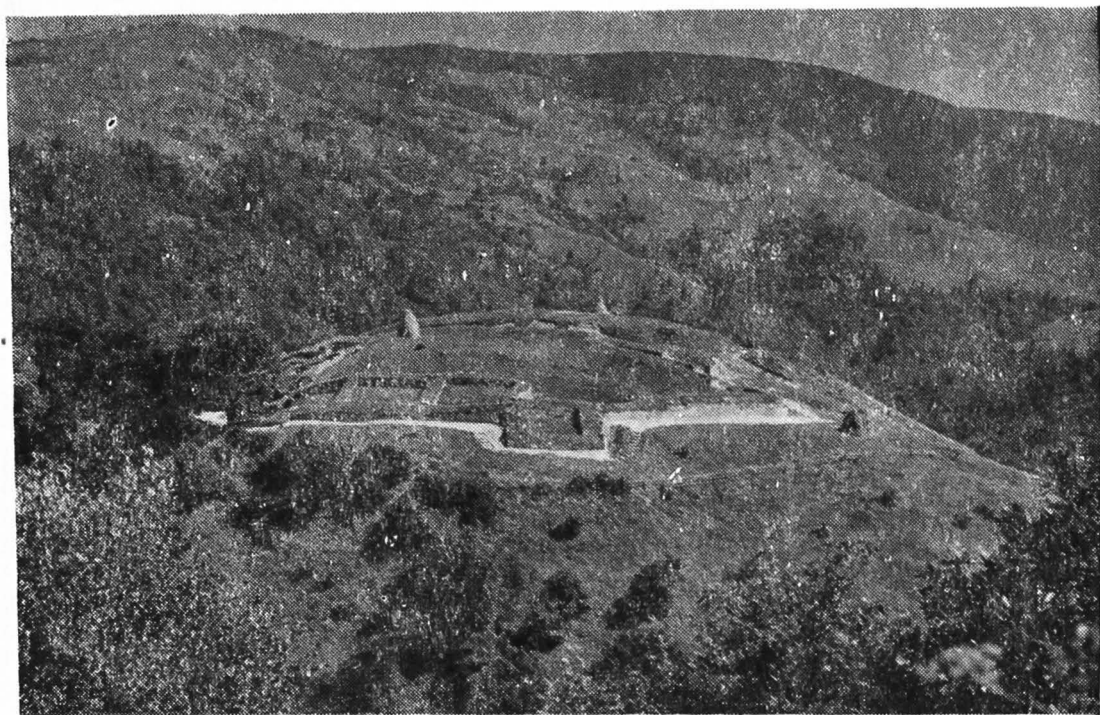

Fig. 1. O cetate dacică din Munții Orăștiei—Blidaru (Costești).

pe calea scrisă a tratatelor de artă militară, ci pe calea tradiției populare — din tată în fiu.

În primul rînd, Decebal, abilul rege și comandant al dacilor, nu dă bătălia în cîmp deschis, ci probabil numai hărțuiește inamicul cu cete ușoare de călăreți, atrăgîndu-l spre sistemul puternic fortificat din Munții Orăștiei, unde spera, tocmai bazat pe acest sistem, să poată, după ce a epuizat forțele romane net superioare, să treacă la contraofensivă pentru a zdrobi pe atacatori. Evitarea luptei în cîmp deschis față de forțe invadatoare superioare și crearea acestui „gol” în care inamicul este hărțuit și pus în situația de a nu se putea aproviziona, urmată de lovitura nimicitoare, va fi trăsătura caracteristică operativ-strategică și în veacurile următoare. Ea a fost parată de Traian, datorită înaintării sale metodice, organizîndu-și în spate castele de apărare pentru siguranța comunicațiilor și a liniilor de aprovizionare, iar în cel de al doilea război construind vestitul pod de la Drobeta și combinînd lovitura principală dată de la Dunăre prin Banat, poarta de fier a Transilvaniei spre cetățile din Munții Orăștiei cu două lovituri secundare: una prin Oltenia, fie prin pasul Turnu Roșu, fie prin pasul Vilcan, acționînd apoi direct înspre Munții Orăștiei, alta prin Muntenia, pătrunzînd poate prin pasul Bran apoi spre Munții Orăștiei, iar în al doilea război prin Moldova pe la Angustiaie (pasul Oituz), spre același obiectiv.

În al doilea rînd, subliniem faptul că Decebal în toamna lui 101, încercînd să scape din cleștele roman, profită de slăbirea Moesiei și după ce încearcă încheierea unei mari coaliții antiromane — încercare reușită numai parțial —, atacă, fără succes, castelele romane de pe linia Dunării. Această mare încercare a dacilor de diversiune în spatele operativ roman va fi totuși apreciată la justa ei valoare de Traian, care va ridica în cinstea victoriei sale monumentul triumfal de la

Adamclisi⁸, însă ea va fi preluată de conducătorii militari români și folosită cu mici schimbări de formă.

Iată dar numai două trăsături ale artei militare daco-romane, care își vor pune amprenta lor de tradiție pe arta militară a poporului român. De la Hanibal și Cezar numai avem de a face în arta militară cu atita genialitate în acțiunile și reacțiunile ducerii războiului, și numai abilitatea lui Traian, marele efort militar al Romei, trădarea inevitabilă a unei părți a nobilimii dace care dorea să-și păstreze privilegiile și unele erori făcute în sistemul fortificat din Munții Orăștiei (în special aprovizionarea cu apă) au determinat înfrângerea lui Decebal și cucerirea parțială a teritoriului Daciei de către Roma. Fotografiiile, machetele, armele etc. din muzeu demonstrează cele arătate mai înainte.

Aceste lucruri le spune îndrumătorul vizitatorilor și considerăm că ele fac un serviciu favorabil cauzei tradițiilor poporului nostru.

Veacurile trec. Paginile istoriei se întorc repede. Acvilele legiunilor romane se înclină din ce în ce mai mult pentru a dispărea în cele din urmă în beznă fără sfârșit a istoriei. A apărut o „lume nouă“. Este lumea feudală. Pe teritoriul patriei din mici și răspândite organizații de tip statal s-au format cele trei state feudale românești, cuprinzând aproape totalitatea pământurilor locuite de români: Țara Românească, Moldova și Transilvania — ultimul cucerit de regatul ungar, între sec. X—XIII.

La Dunăre însă a apărut un nou pericol la viață, independența și libertatea țărilor românești: pericolul otoman.

Începînd cu veacul al XIV-lea și pînă la finele veacului al XIX-lea, deci vreme de o jumătate de mileniu, românii se vor lupta pentru libertate, independența sau ușurarea vieții lor cu imperiul semilunii. Dirzenia poporului nostru în această luptă își găsește ușor mărturiile: victoriile antiotomane și faptul că nici una dintre țările românești n-a fost vreodată transformată în pașalic turcesc.

Unul dintre eroii transilvăneni care a dus o crîncenă luptă antiotomană este Iancu de Hunedoara⁹, devenit pentru meritele sale deosebite voievod al Transilvaniei (1441) și guvernator al Ungariei (1446). Marile sale victorii antiotomane, culminînd cu cea de la Belgrad din iulie 1456, au întîrziat invazia turcească înspre centrul european cu cel puțin o jumătate de veac. Moartea sa în tabăra de lângă Zemun (11 august 1456) nu a putut stinge faptele lui glorioase, care-l încădreză în șirul marilor personalități istorice: Mircea, Ștefan, Ion Vodă, Mihai Viteazul. Muzeul de istorie a Transilvaniei îi păstrează amintirea într-o serie de exponate (fig. 2). Între acestea subliniem harta operațiunilor sale militare împotriva turcilor, fotocopia după documente din vremea sa, între care remarcăm scrisoarea din 5 iulie 1450 a domnului Moldovei Bogdan al II-lea, prin care acesta îl recunoaște pe Iancu de Hunedoara drept „părinte al său“, iar cele două țări — unite împotriva dușmanului comun — Imperiul otoman —, precum și o interesantă stampă din 1823, în color, a castelului Huniazilor de la Hunedoara.

Iancu de Hunedoara aduce, în ce privește arta militară, o serie de elemente noi, și ele obiecte de tradiții pentru veacurile următoare. În primul rînd, în plină epocă feudală, Iancu folosește curent în armata sa mica nobilime în special hunedoreană și bănățeană și adesea chiar iobagi și mercenari plătiți de el personal. Atare mod curajos de-a înarma masele se bazează tocmai pe dorința acestora de a lupta împotriva pericolului otoman, de a-și apăra vetrele împotriva ienicerilor. Și nu trebuie uitat faptul că masele se aflau numai la cîțiva ani după răscoala de la Bobilna și cruntele represiuni nobiliare ce i-au urmat. Cu această armată Iancu a luptat cu succes împotriva Imperiului otoman, din 1440 pînă în 1456, oprind drumul spre inima Europei al lui Murad al II-lea și apoi al vestitului și ambițiosului Mahomed al II-lea, cuceritorul Bizanțului. Cînd, cîțiva ani mai tîrziu, Ștefan îi va urma exemplul, lumea va rămîne din nou uluită și va nutri iarăși speranțe ca după Belgrad, în fața mării victorii de la Vaslui.

În al doilea rînd, Iancu, cunoscător perfect al artei militare contemporane — fusese doar pentru acest scop între 1431—1433 în serviciul ducelui de Milan

⁸ *Ibidem*, p. 221—237.

⁹ Șt. Pascu, I. Ionașcu, C. Cihodaru, Georgescu-Buzău, *op. cit.*, p. 199—208; v. și *IstRom*, II, p. 432—446.

Fig. 2. Muzeul de Istorie Cluj. Colțul lui Iancu de Hunedoara.

și participase apoi între 1433—1434 în Cehia la războiul împotriva husiților — îi aduse aceștia o serie de elemente noi. Astfel, în „campania cea lungă” din 1433, acționează fulgerător, cucerind Nișul apoi Sofia și fiind oprit de venirea iernii și de greutatea de aprovizionare la Zlatița în inima Balcanilor. Elementul surpriză a fost catastrofal pentru turci. Acțiunile fulgerătoare bazate pe surprinderea inamicului vor constitui un factor esențial și vor caracteriza lupta de apărare anti-otomană a țărilor române. Dar nu numai atât. Iancu demonstrează că numai ofensiva bazată pe acțiuni fulgerătoare, prin surprindere, poate aduce victoria. Izbirea prin surprindere, în locul și momentul voit, vizându-se în special flancurile și spatele inamicului cu tăierea liniilor sale de comunicații, va deveni un principiu imuabil al artei militare românești, având în Ștefan și Mihai pe cei mai iluștri reprezentanți. De fapt, aceste acțiuni gândite din timp și adaptate apoi eventualelor condiții de moment, schimbate, constituie manevra — elementul superior al artei militare, datorită căruia oștiri românești ce reprezentau numeric abia 1/4 din numărul invadatorilor au reușit să obțină succese strălucite asupra acestora, oprind veacuri de-a rândul înaintarea oștilor semilunii la Dunărea de Jos. În timp ce românii manevrează și obțin prin aceasta mari succese, occidentul european luptă conform sistemului berbece — izbirea frontală —, iar Varna (1444) este un exemplu nefericit

al acestei „arte militare“. Combinarea fericită a apărării de moment cu ofensiva hotărîtoare este și ea o caracteristică a artei militare a lui Iancu. În 1448 la Kossovopolje, trădat, el se apără, încercuit fiind, bazat pe tabăra de căruțe — sistem husit, sprijinit de focul artileriei și contraatacă cu cavaleria ușoară. Fiind inferior numericeste nu obține victoria. În schimb, la Belgrad în 1456 se apără perfect bazat pe puternica cetate, reușește să distrugă flota turcă, să respingă asaltul general turcesc din 21 iulie reluat la 22 iulie și trecînd imediat la contraofensivă în 22 iulie să provoace dușmanilor pierderi uriașe și să-i pună în derută, repurtînd o strălucită biruință. Socotim că prezentarea în linii generale a artei militare a lui Iancu este nu numai o necesitate istorică, dar și un imperativ muzeistic, care mărește ponderea tradițiilor artei militare românești în contextul general al educației patriotice a maselor de vizitatori.

Pe lângă lupta antiotomană, Muzeul de istorie a Transilvaniei concretizează în expoziția sa de bază și multe alte aspecte ale trecutului transilvănean. Din punct de vedere al tradițiilor militare reamintim marea răscoală din 1437—1438¹⁰, care a marcat unul dintre cele mai frumoase și luminoase capitole ale luptei pentru dreptate socială a poporului nostru de pe străvechiul pămînt transilvan. Harta întinderii răscoalei este o dovadă elocventă în acest sens. Din punct de vedere militar, subliniem însă faptul că răsculații au folosit în lupta de pe dealul Bobilna (sfîrșitul lunii iunie 1437) metoda organizării taberii după cunoscutul sistem husit, datorită cărui fapt coroborat cu hotărîrea lor de luptă au și obținut o mare și strălucită victorie împotriva armatei nobiliare, formată din cavaleri îmbrăcați în armuri grele și deci puțin manevrieră. Impozantul diapozitiv din muzeu oglindește aceasta.

Un alt moment important prezentat în muzeul clujean este războiul țărănesc din 1514 condus de Gheorghe Doja¹¹, materializat prin: arme, documente, stampe, instrumente de tortură și prin faimoasa legiuire feudală a lui Ștefan Werbőczy — *Tripartitum* — de la începutul secolului XVI.

În ce privește arta militară care se desprinde din studierea acestei răscoale îmi permit să subliniez unele observații socotim general-valabile cînd este vorba de răscoale țărănești. Astfel, țărani răsculați, plini de ură împotriva nobilimii exploatare, laice și ecleziastice, își manifestau resentimentele atacînd castelele, abațiile, conacele nobiliare, dîndu-le foc și trecînd prin sabie pe supraviețuitori. Mai mult, acțiunile lor de răfuială cu seniorii locali împotriva cărora își îndreptau ura și resentimentele îi angajau pe plan teritorial într-o zonă limitată. Reiese pregnant în evidență elementul de disociere a potențialului de luptă care conexat cu cel al folosirii unui armament de slabă calitate (în majoritate coase, topoare, furci etc.) ducea în final la înfringerea răsculaților de către armatele nobiliare bine înarmate și superioare numericeste — nobilimea concentrîndu-se repede, pe baza relațiilor de clasă și a pericolului ce-l prezentau răsculații. Totuși, subliniem faptul că, atunci cînd armatele țărănești reușesc să se concentreze (Bobilna 1437, Cenad 1514 etc.) și sînt sprijinite de populația țărgurilor, orașelor și cetăților, uneori de mica nobilime, folosesc artilerie, arme de foc etc., obțin succese de mare răsunet, dătătoare de multe speranțe. O metodă folosită de către răsculați în 1437 este aceea a apărării bazate pe tabăra de căruțe de formă circulară consolidate între ele cu legături de lanțuri, care oferea posibilitatea apărării în toate direcțiile cu armament de o calitate mai slabă și care oprea atacul cavaleriei feudale îmbrăcate în armuri grele (fig. 3). Sistemul fusese larg folosit în Cehia de către răsculații husiți și introdus pe diferite căi în Transilvania. Înțelegînd necesitatea concentrării forțelor, atît cei 11 și apoi 16 conducători ai răsculaților din 1437—1438 cit și Gh. Doja, conducătorul principal al răscoalei din 1514, au încercat s-o realizeze, reușind chiar s-o facă în unele momente cînd s-au înregistrat mari succese. Socotim că pentru a înțelege necesitatea acestui element de bază ne putem folosi de exemplul oferit în 1514 de către răsculați. Astfel, ei se împart de la plecarea de pe cîmpul Rákos, din apropierea Budei, în mai multe cete. Una, sub conducerea lui Ambroziu Száleresi, este lăsată pe loc pentru supravegherea nobilimii și

¹⁰ *Ibidem*, p. 192—197; v. și *IstRom*, II, p. 399—416.

¹¹ *Ibidem*, p. 258—266; v. și *IstRom*, II, p. 595—610.

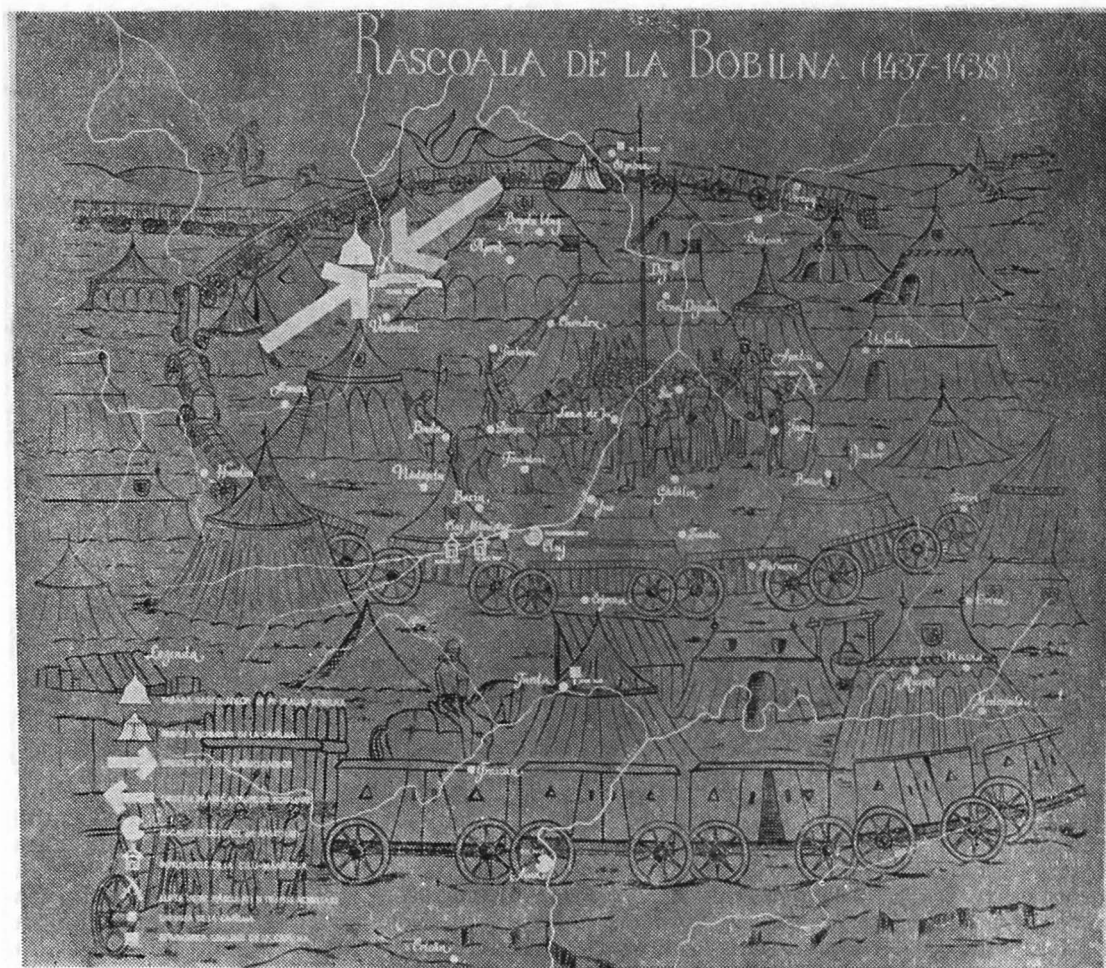

Fig. 3. Muzeul de Istorie Cluj. Planul taberei de la Bobilna.

orașenimii bogate din Buda. Alte două, sub conducerea lui Laurențiu Mészáros și respectiv Barabás, sînt trimise spre nord și spre sud, pentru a răscula poporul, iar ultima, reprezentînd în mare măsură grosul forțelor, sub conducerea fraților Gheorghe și Grigore Doja și a diacului Balogh pornește spre Transilvania. Se observă cu claritate cîteva fapte semnificative între care vom sublinia unele ce ni se par esențiale. Forțele sînt divizate de la început, lucru ce va oferi armatelor nobiliare posibilitatea de a realiza superioritatea asupra coloanelor răsculaților într-un moment sau altul, ele fiind separate în spațiu și neputîndu-se ajuta reciproc în momentele dificile, mai ales că acționau divergent de la început, și a le zdrobi succesiv, lucru ce s-a și întîmplat. De asemenea, este de subliniat și faptul că cetele acționează tot pe principiul răfuieiilor locale, ceea ce face ca risipirea lor să se mărească. Consider însă ca pe una din principalele greșeli militare pe aceea că conducătorii răscoalei, deși aveau totalitatea forțelor concentrate inițial la doi pași de capitala statului feudal — în tabăra de la Rákos —, o părăsesc, lăsînd puține forțe pentru o încercuire hotărîită, forțe pulverizate ulterior de către nobilii și orașenii bogați din Buda cu ocazia încercării reușite de a ieși din încercuire. Obiectivul era ușor de cucerit în faza inițială, deoarece avînd în mînă totalitatea forțelor și dispunînd de o mare superioritate morală — luptau pentru o cauză

dreaptă, eliberatoare, iar dușmanii erau înfricoșați —, conducătorii răscoalei luind cu asalt capitala — centrul politic, administrativ și religios al statului —, ar fi paralizat viața acesteia, putând apoi acționa direct împotriva celui de-al doilea mare obiectiv — Transilvania —, lăsând la urmă răfuilele locale. Se pare chiar că unii dintre conducători au înțeles necesitatea acestei orientări, dar nu au reușit să-și impună punctul de vedere maselor de țărani dornice de răfuiele locale imediate. De altfel, o încercare de regrupare și reorganizare a forțelor a preocupat și pe Laurențiu Mészáros după înfrângerea din 15 iulie 1514 de la Timișoara și prinderea lui Doja, însă fără succes. Se desprinde clar concluzia că, numai eroismul singur, ori cât ar fi el de mare, izvorit din dreptatea cauzei pentru care luptau răsculații, nu a putut aduce victoria. Artă militară cu complexitatea ei organizatorică, de armament și de manevră este aceea care aduce deciziunea. Este o concluzie, socotim, de mare importanță. Dacă ar fi fost înțeleasă în 1514, Ștefan Werbőczy nu și-ar mai fi putut compune represivul său Tripartit, socotit pentru sălbătăcia măsurilor sale ca scris cu sînge de iobag.

Furat de mirajul trecutului de aur al patriei, cel ce vizitează muzeul clujean are mult de văzut și mult de reflectat asupra evenimentelor, oamenilor și zbuciumului lor vijelios pentru libertate socială și independență națională.

Aceste gânduri își ating culmea în sala unde străjuiesc în veac relicvele materiale ce concretizează epoca marelui meteor al istoriei patriei, a aceluia care în pragul a două veacuri (XVI—XVII) a realizat pentru o clipă visul de aur al tuturor românilor — unirea lor, sub conducerea sa. Este ușor de înțeles cine este acest meteor: Mihai Viteazul¹² pornit din inima Olteniei să înscrie pe răbojul istoriei românești faptele care au zguduit lumea europeană de la Înalta Poartă otomană pînă în somptuoasele cabinete ale lui Rudolf al II-lea (fig. 4). Sînt suficiente cîteva „amintiri” lăsate istoriei patriei de acest deschizător de drumuri. Călugăreni (1595), Șelimbăr (1599), iată nume ce trebuiesc știute de orice copil și om matur pentru că reprezintă simboluri istorice. Harta cu luptele lui Mihai conținînd în fond atîta originalitate tactică și strategică și atît eroism și dîrzenie în lupte, este un mozaic de strădanii cu paloșul în mînă pentru a realiza ceea ce apare pe sigiliul său din 1600: stema celor trei țări românești unite. Va muri, trădat, în colbul pămîntului transilvan pe cîmpia de lingă Turda, dar va trăi în veci în inimile românilor de pretutindeni. Poeții înfiorați de caldul său patriotism îi vor închina versuri, marele Bălcescu îi va da suprem omagiu — opul —, pe care moartea-i prematură îl va lăsa neterminat, N. Iorga îl va așeza pe înălțimile veacului în care și-a desfășurat epopeea, istoricii noștri actuali se străduiesc, privindu-l prin optica marxist-leninistă, să-i înfățișeze faptele așa cum el le-a săvîrșit acum aproape patru veacuri. Muzeul clujean, preluînd vechea fortificație medievală cunoscută sub numele de bastionul croitorilor în care a fost închis și apoi ucis cunoscutul căpitan al lui Mihai — Baba Novac — va organiza în acest turn, împreună cu Muzeul militar central, o expoziție de istoria artei militare transilvănene, în care se va afla la locu-i cuvenit arta militară a celui ce a fost Mihai Viteazul — unificatorul din 1600 al celor trei țări locuite de români.

A analiza complexitatea artei militare a lui Mihai Viteazul în limitele spațiale ale prezentului articol pare un act de impietate la adresa marelui domn. De aceea, mă voi opri la sublinierea cîtorva concluzii, operînd comparativ între bătălia de la Șelimbăr — deosebit de interesantă prin consecințele ei pentru Transilvania și cea de la Călugăreni, deosebit de interesantă la rîndu-i prin consecințele ei pentru Țara Românească. La Călugăreni, Mihai dispune de cca 16.000 de oameni, între care se găsesc mercenari și aliații săi: contingentul moldovean, trupe de cazaci și trupele ardelene conduse de Albert Király, cumpărat cu bani de partida boierilor turcofilii trădători și care a avut o atitudine pasivă ce în momentele critice ale bătăliei era cît pe aici să fie fatală lui Mihai. La Șelimbăr, Mihai dispune de cca. 20.000 de oameni între care mercenari.

Observăm întotdeauna mercenari în compunerea armatei lui Mihai, caracteristice timpului său, dar și un cuțit cu două tășuri, care de multe ori se întorcea asupra conducătorului, lucru ce l-a pățit și Mihai.

¹² *Ibidem*, p. 338—368 și *Ist Rom*, II, p. 949—1016.

Fig. 4. Muzeul de Istorie Cluj. Exponate privind lupta lui Mihai Viteazul.

Deci, la prima vedere s-ar părea că forțele folosite în ambele bătălii ar fi aproape egale, totuși factorul calitate — înțelegând prin el: spiritul combativ, atașamentul față de cauză etc. — diferă. La Călugăreni, dacă desprindem din oastea lui Mihai trupele comandate de Király, vom observa că luptătorii reali de abia depășesc 10.000 de oameni, iar excelenta artilerie ardeleană nu intervine hotărâtor în luptă datorită defecțiunii comandantului său. De aceea, elementul esențial al victoriei rămâne manevra executată cu mult eroism personal de Mihai și bazată tocmai pe folosirea justă a terenului acoperit, vitreg unei desfășurări largi de forțe inamice. Străpungerea flancurilor turcești printr-o dublă învăluire aplicată inamicului net superior numericeste, care trecând Neajlovul ocupase satul Călugăreni și pătrunsese în centrul dispozitivului românesc, deși riscantă în condițiile efectuate, este — și o spunem cu tot curajul — comparabilă celei executate de Hanibal la Cannae asupra armatei romane. Observăm însă că manevra nedispuind de forțe și mijloace suficiente, bazându-se în esențial numai pe factorul psihologic al surprizei, este limitată, ea ajunge la podul de peste Neajlov, oastea turcă este aruncată în mlaștini și pulverizată. Mihai este însă prudent. El știe că corpul ienicerilor nu intrase în luptă, că existau uneltiri ale boierilor turcofilii împotriva sa, că turcii nu au fost deci zdrobiți complet. Ca urmare, el nu va urmări pe turci pentru a-și definitiva victoria, așa cum de altfel a făcut Hanibal la Cannae. Poate că este și o greșală, la Hanibal a fost sigură, însă Mihai probabil că a cumpănit bine situația și a apreciat că o urmărire în câmp deschis cu mica sa oaste ar fi fost un risc prea mare. De aceea, s-a retras spre Stoienești, în Munții Muscelului, lângă Rucăr, pentru a-și întări forțele în special cu trupele ardeleni în componența cărora intra și un contingent de iscusiți artileriști toscani. Va relua ofensiva de abia la primirea ajutorului ardelean — în octombrie —, când executând o splendidă urmărire paralelă îi va surprinde pe turci pe podul de vase

de la Giurgiu unde va obține o nouă strălucită biruință (15/25 oct. 1595). Cele două victorii se completează reciproc. Manevrele executate sînt de o mare originalitate, dovedesc analiza realistă a situației de luptă. Și nu știu dacă nu pot afirma că Mihai a cunoscut cite ceva sau mai mult din biografiile marilor săi precedenți în domeniul artei militare. Pentru această teză pledează și mi-a dat de gîndit următorul pasaj al lui Nicolae Iorga, scris pe marginea și pe baza notelor de călătorie în țările române ale lui Jacques Bongars, unul dintre cei mai importanți oameni de știință din a doua jumătate a veacului XVI, „Petru Cercel e fratele lui Mihai Viteazul, unul din frații lui, căci era și un altul care purta același nume de Pătrașcu ca și tatăl lor, Pătrașcu cel Bun; i se zicea Pătrașcu cel din Cipru. *O familie foarte bine înzestrată* (sublinierea mea), unii într-un sens alții într-altul. Știm ce a făcut Mihai; Pătrașcu din Cipru a scris o gramatică grecească, pe care am găsit-o sînt mulți ani de atunci, la Biblioteca regală din Dresda, purtînd chiar în titlu însemnarea celui care a făcut-o. Cît despre Petru Cercel, el a avut o viață foarte zvînturată. Fusese o bucată de vreme în Damasc, cum spune însuși într-o plîngere a lui, pe la 1579, către regele Franciei, pomenind de nenorocirile copilăriei și tinereței lui. Reclama încă de atunci dreptul de moștenire la tronul muntean, cerînd sprijinul regelui Henric¹³. Deci, provenind dintr-o astfel de familie, este clar că Mihai avea multe preocupări intelectuale și ca atare avea posibilitatea să acumuleze multe cunoștințe. De fapt, teza este demonstrată și de îndeminarea sa politică și diplomatică, manifestată cu prisosință în activitatea sa de domn și conducător al luptei antiotomane.

În schimb, la Șelimbăr, inamicul este inferior numericeste, iar mare parte din forțele sale sînt de cavalerie, dar dispune de o foarte bună artilerie. De fapt, în prima parte a bătăliei, artileria ardeleană produce panică în rîndurile oastei lui Mihai, iar cavaleria se aruncă în spărtura centrală produsă, pentru a pulveriza trupele lui Mihai. Dispozitivul luat inițial, cu două aripi tari, în special cea stîngă condusă de Baba Novac, și cu o puternică rezervă comandată de Mihai axată spre centru și stînga, îi dă posibilitatea acestuia să treacă cu mult eroism la contraatac, să invăluie oastea ardeleană și s-o nimicească în perimetrul: pantele vest D. Bucata, marginea nord și nord-est satul Șelimbăr, șesul Cîbinului. Deci, și la Șelimbăr, hotărîtoare sînt aceleași elemente ca la Călugăreni: manevra bazată pe o idee operativă pentru atingerea obiectivului principal — zdrobirea forțelor dușmane, eroismul personal al comandantului, inițiativa fulgerătoare în funcție de condițiile concrete ale bătăliei. O singură deosebire, la Călugăreni prudența — se pare justificată — îl oprește pe Mihai să urmărească pentru desăvîrșirea victoriei, la Șelimbăr o face, pulverizînd oastea transilvăneană și intrînd triumfal la 1 noiembrie în Alba Iulia.

Dacă mai remarcăm și clarviziunea cu care Mihai și-a ales drumul spre Șelimbăr — coloana principală sub comanda sa pătrunde în interiorul arcului carpatin prin colțul sud-estic (v. Buzăului, zonele secuiești, apoi Brașov, Făgăraș) unde urmărirea atragerea secuilor, favorabili lui Mihai datorită promisiunilor făcute de a le reda vechile privilegii, iar coloana secundară, sub comanda boierilor Buzești și a Banului Udrea, pe valea Oltului —, unirea acestor coloane la Tălmăciu, apoi alegerea justă a drumului: Sibiu—Alba Iulia, pe care trebuia să întîlnească și deci să învingă oastea transilvăneană, înțelegem în întreg crepusculul său de lumină arta militară a lui Mihai Viteazul, geniul său politic și militar, frumusețea și originalitatea activității sale de comandant de oști comparabilă numai cu a marelui Ștefan.

Oferind vizitatorului aceste cîteva concluzii pe marginea exponatelor prezentate, îndrumătorii muzeului clujean considerăm că fac o mare operă de educație patriotică.

Nu pot încheia aceste rînduri fără a sublinia și faptul că muzeul nostru acordă un loc de cinste răscoalei din 1784, condusă de Horea, Cloșca și Crișan¹⁴ (fig. 5). Gravura contemporană făcută de I. M. Will din Augsburg ne înfățișează un Horea hotărît și autoritar, dar senin prin dreptatea cauzei pentru care a luptat. Harta

¹³ N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători*, I, p. 201—202.

¹⁴ *IstRom*, III, București, 1964, p. 744—790.

Fig. 5. Muzeul de Istorie Cluj. Horea, Cloșca și Crișan. (*ActaMN*, IV, p. 559.)

desfășurării răscloalelor, sau gravura contemporană ce reprezintă pe răsculați atacînd și incendiind tîrgul Trascău (Rimetea) sub privirile lui Horea și Cloșca, mărturisesc amploarea răscloalei, dirzenia și hotărîrea răsculaților.

Prinderea prin trădare a conducătorilor și martiriul acestora, demne de politica fără scrupule și cruzimea Habsburgilor — și notăm că vorbim despre unul din reprezentanții săi considerat ca un suveran „iluminist“, este vorba de Iosif al II-lea —, sînt concretizate în Muzeu. Reamintim ca o dovadă a celor arătate de noi scrisoarea aflată în muzeu în fotocopie, adresată în 1785 de Jean-Pierre Brissot — viitorul șef al girondinilor francezi — lui Iosif al II-lea, pentru sprijinirea cauzei lui Horea. Cauza lui Horea a învins prin veacuri de lupte grele. Astăzi, orice călător care coboară din tren în gara Cluj va afla în piața din spatele ei iradiind parcă energie și hotărîre ochii lui Horea care te privesc de pe soclul unde a fost așezat bustul său, opera sculptorului clujean R. Ladea.

Din punct de vedere al artei militare, răscloala condusă de Horea poartă pecetea cadrlui și manifestărilor general-valabile pentru toate răscloalele țărănești din evul mediu. O singură remarcă: operațiunile militare duse contra armatei habsburgice se desfășoară, în majoritate, în munți, caracterizîndu-se prin specificul acestui fel de luptă: baricade pe văi, lansări de avalanșe de pietre, încercuiri în

defilee, atacuri prin surprindere de zi și de noapte. Lipsa armamentului, a unității de acțiune, a unei pregătiri și experiențe de luptă și în special lipsa artileriei au dus la nimicirea răsculaților. Prin ridicarea lor însă, și acesta este cel mai important element al răscoalei, țărani au zguduit puternic, pentru moment, întreg edificiul orînduirii feudale din Transilvania. Acțiunea lor temerară își va găsi împlinirea în veacul următor.

Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj este o instituție de știință și cultură care păstrează cu dragoste și profunde sentimente patriotice, între zecile de mii de exponate, pe acelea care vorbesc de tradițiile militare ale poporului nostru. Pe măsura completării sale organizatorice — muzeul ajungînd acum numai pînă în ajunul revoluției de la 1848 —, oglinda se va întregi devenind retrospectivă. Aceste tradiții sînt mîndria colectivului nostru, el le cultivă, folosindu-le ca prețios auxiliar educativ pentru masele de vizitatori, considerîndu-le ca cele mai minunate perle ale marelui colier ce formează istoria patriei, istoria poporului român, acest harnic și talentat popor care astăzi după veacuri de obidă și-a construit o țară nouă și minunată prin care curg apele sale — șuvoaie de cristal —, freamătă străvechii codri, fug ochii pe cîmpiile mînoase, se înalță furnalele veșnic fumegînde, se întretaie pe cerul azuriu pînjeniișul firelor de înaltă tensiune sau turnurile sondelor de petrol — România Socialistă.

GEORGE A. PROTOPOPESCU

ZEUGNISSE DER RUMÄNISCHEN KRIEGSKUNST IM HISTORISCHEN MUSEUM VON CLUJ

(Zusammenfassung)

Um seine erzieherischen Aufgaben erfüllen zu können, muss ein Museum seine Ausstellungsgegenstände in einer wissenschaftlichen und anziehenden Form ausstellen, um auf jede Weise auf das Bewusstsein der Besucher zu wirken und sie zur patriotischen Tätigkeit im Rahmen des sozialistischen Aufbaues anzuregen. So ist das geschichtliche Museum der Gegenwart eine Schule geworden, die jeder Alters- und Bildungsstufe zugänglich ist, da sie in konkreter Weise gerade das Auge anspricht. Eine der wichtigsten Aufgaben des vielfältigen Tätigkeitsbereiches der historischen Museen ist die patriotische Erziehung, in deren Rahmen der Verfasser eine bis jetzt wenig hervorgehobene Seite unterstreicht und zwar die militärische Vergangenheit des rumänischen Volkes. Von dieser leitenden Idee ausgehend, zeigt der Verfasser, wie im Museum Denkmäler der rumänischen Kriegskunst dargestellt sind. Er beginnt das Thema mit der Zeit der dakisch-römischen Kriege (101—102, 105—106) und unterstreicht einige Züge der Kampfweise, die das rumänische Volk — die romanisierten Nachfolger der Daker — im Kampfe für Freiheit und Unabhängigkeit anwendeten: so die richtige Auswertung eines Rückzuges unter Belästigung des Feindes bis in natürlich oder künstlich befestigte Gegenden, wo eine Verteidigung leichter war, Kampfhandlungen im Rücken des Feindes usw.

Es werden weiter einige Fragen der rumänischen Kampfweise aus der Zeit der Türkenkriege behandelt, mit besonderer Hinsicht auf Transsilvanien: der Kämpfe Iancus von Hunedoara und Michaels des Tapferen.

Gleichzeitig streift der Verfasser die Militärtechnik der transsilvanischen Bauernaufstände von 1437—1438, 1514 und 1784 und macht in diesem Zusammenhang einige kritische Bemerkungen.

Als Schlussfolgerung weist der Verfasser auf die Notwendigkeit hin, in den Schausammlungen die rumänische Kriegskunst darzustellen, was ein interessantes und noch mit manchen Schwierigkeiten verbundenes Aufgabenbereich unserer Museographie ist. Gleichzeitig bildet diese Veranschaulichung ein wichtiges Element der patriotischen Erziehung von besonderer Anziehungskraft für die Massen der Besucher.